

Epifyytti

Jari Lyytimäki^a, Suvi Huttunen^b, Annika Lonkila^b, Anu Lähteenmäki-Uutela^b, Jaana Sorvali^c & Mikko Weckroth^c

Miten ympäristöoikeudenmukaisuuden moninaisuutta voisi kuvata ymmärrettävästi?

Ympäristöoikeudenmukaisuuden käsitteen avulla on jo vuosikymmeniä kehitetty tapoja, joilla voidaan edistää oikeudenmukaisuutta ja tunnistaa sekä ratkaista erilaisia epäreiluuksia (Schlosberg 2013). Aihepiirin varhaisessa tutkimuksessa painotettiin ympäristömuutosten terveysvaikutuksia ja niiden kohdentumista heikompiaisisiin (esim. Schlosberg & Collins 2014). Ympäristöoikeudenmukaisuudessa on kyse myös ympäristöongelmiin liittyvistä taloudellisista, psykologisista ja sosiaalisista kysymyksistä. Ympäristöongelmat uhkaavat elämää, asumista, elinkeinoja ja kulttuureja, kuten esimerkiksi YK on korostanut (UN General Assembly 2022). Varsinkin viimeaikainen keskustelu kestävyysmurroksesta tai -siirtymästä on painottunut oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien ja kriteerien laajalaiseen tunnistamiseen haettaessa ratkaisuja ympäristöongelmiin (McCauley & Heffron 2018; Gupta ym. 2023; Kivimaa ym. 2023). Pohjimmiltaan keskustelu ympäristöoikeudenmukaisuudesta jatkaa luonnonvaranäkökulmasta miltei ikiaikaista pohdintaa siitä, millaiset toimintatavat parhaiten takaavat tasa-arvoisuuden (*equality*) ja yhdenvertaisuuden (*equity*).

Kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuus ei ole absoluuttisesti ja universaalisti määriteltävissä, vaan kulloinkin valitun rajauksen ja tarkastelunäkökulman suhteellistama. Yhteiskuntia läpäisevien pitkäkestoisten ongelmien ratkaisuyritykset tapahtuvat yhteiskunnan rakenteiden puitteissa. Ratkaisuyritykset ja politiikkatoimet aiheuttavat vääjäämättä monenlaisia vaikutuksia: hyödyllisiä, neutraaleja ja haitallisia, suoria ja välillisiä, ennakoituja ja odottamattomia. Toimien – tai toimimattomuuden – vaikutuspiiri kattaa ihmisiä läheltä ja kaukaa. Reiluuden vaikutusarvioinnissa tulisi huomioida myös tulevia sukupolvia ja ei-inhimillisiä toimijoita, jotka eivät kykene kommunikoimaan toiveistaan ja tarpeistaan nykyihmisten lailla (Kivimaa & Lähteenmäki-Uutela 2022).

Tämän *Alue ja Ympäristö* -lehden (2/2023) maaseutupainotteisen teemanumeron kirjoitukset ilmentävät osaltaan, että ympäristöoikeudenmukaisuus näyttäytyy eri valossa, kun sitä tarkastellaan erilaisten luonnonvarojen, eri alueiden ja yhteiskunnan sektoreiden, eri aikajänteiden sekä erilaisten elinkeinojen, intressien ja yhteiskunnallisten arvostusten kautta. Yhteisymmärryksen luontia vaikeuttaa edelleen se, että samaa tarkastelun kohdetta – vaikkapa suota – koskevat yksilölliset subjektiiviset näkemykset voivat erota toisistaan

^a Yhteiskunnan muutos -yksikkö, Suomen ympäristökeskus, jari.lyytimaki@syke.fi

^b Yhteiskunnan muutos -yksikkö, Suomen ympäristökeskus

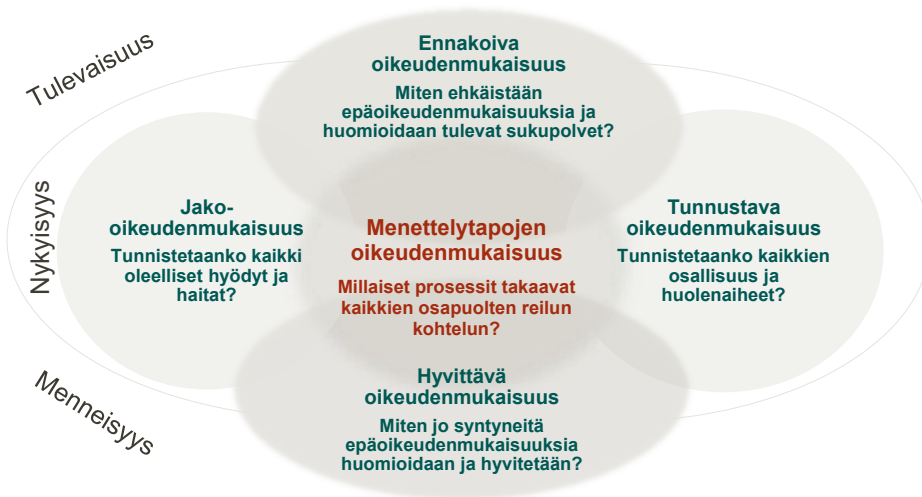
^c Biotalous ja ympäristö -yksikkö, Luonnonvarakeskus

huomattavasti. Yhdelle suo on taloudellisesti hyödynnettävä energiaresurssi, toiselle taas ekosysteemi, jonka arvoa ei ole mielekästä mitata rahallisena. Eikä tässäkään vielä kaikki. Kuten Lempinen (2023) osoittaa, energiaturpeen nostoon liittyy monenlaisia arvoja ja ylisukupolvisia merkitysten kietoutumia, joiden takia vaatimuksia turpeen energiakäytön lopettamisesta kannattaa tarkastella laajemmin kuin pelkän ekologisen kestävyuden ja taloudellisen reiluuden yhdistelmänä.

Ympäristöoikeudenmukaisuus on sisällöllisesti ja viestinnällisesti haastava monitieteinen termi, jonka tutkijatkin ymmärtävät eri tavoin. Oikeustieteellisistä lähtökohdista painotetaan kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista sekä oikeusperiaatteista ja lainsäädännöstä johdettavissa olevia oikeudenmukaisuuden määrittelyjä. Oikeuden järjestelmän on kohdattava ekologinen, ilmastotieteellinen ja muu luonnontieteellinen tutkimus sekä sen pohjalta muodostetut luonnonvarojen kestävää käyttöä koskevat suositukset. Yhteiskunnallisen, humanistisen ja psykologisen tutkimuksen näkökulmat puolestaan valottavat luonnontieteiltä piiloon jääviä näkymiä esimerkiksi arvokkuuden, tunnustetuksi tulemisen ja epäreiluuden kokemusten muotoutumiseen. Kuten Lyytimäki (2023) katsauksessaan viitoittaa, esimerkiksi syyllistämisen kokemusten yhteiskunnallisten syntymechanismien tunnistaminen on oleellista, jotta kestävyysmurrosta voidaan edistää mahdollisimman jouhevasti ja vastakainasetteluja purkavaa keskustelua edistään.

Sekä tieteellisen että poliittisen keskustelun edistämiseksi on tärkeää kehittää mahdollisimman selkeitä keskustelun kiintopisteinä toimivia jäsennyksiä ympäristöoikeudenmukaisuuden ydinpiirteistä. Tällaiset jäsennykset auttavat pääsemään yhteisymmärrykseen ainakin siitä, mistä mahdollisesti ollaan eri mieltä. Tämän teemanumeron inspiroimana esitämme visuaalisen jäsennyksen, jonka toivomme kiteyttävän ympäristöoikeudenmukaisuuden käsitteen kestävyysmurroksen toteuttamista edistävällä ja eri kohderyhmille helposti ymmärrettävällä tavalla (kuva 1).

Alla perustelemme lyhyesti jäsennyistä. Jäsennyksen perustana on laajasti aiemmassa kirjallisuudessa yleisesti käytetty jaottelu hyvittävään, tunnustavaan ja menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen sekä jako-oikeudenmukaisuuteen (esim. Kivimaa ym. 2023). Korostamme ajallista erottelua menneisyyteen suuntautuvan hyvittävä ja tulevaisuuteen suuntautuvan ennakoivan oikeudenmukaisuuden välillä. Nämä läpileikkaavat nykyisyyttä painottavia kolmea muuta oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta.

Kuva 1. Ympäristöoikeudenmukaisuuden kehät kestävyysmurroksessa.

Figure 1. Spheres of environmental justice for sustainability transition.

Hahmotamme ympäristöoikeudenmukaisuuden viiden toisiinsa liittyvän ulottuvuuden tai kehän kautta (kuva 1). Ympäristöoikeudenmukaisuus koskee tässä yhteydessä laaja-alaisesti kaikkia kestävyysmurroksen toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä, kuten luonnonvarojen käytön ympäristövaikutuksia sekä psykologisia, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia. Ympäristöoikeudenmukaisuuden kenttä on siis laajempi kuin perinteinen ympäristöjuriidikan aihepiiri, joka keskittyy ympäristönsuojeluun liittyvän lainsäädännön muotoiluun ja soveltamiseen. Oikeustieteessä puhutaan nyt kestävyysmurroksen oikeudesta, jonka alla tarkastellaan oikeuden roolia sekä eri toimijoiden oikeuksia ja velvollisuuksia yhteiskunnallisessa siirtymässä (Lähtenmäki-Uutela ym. 2021; Similä 2021; Soininen ym. 2021).

Menettelyt

Yhteiskunnallisen ohjauksen konkreettisen toteutuksen kannalta keskeistä on kuvan 1 keskustaan sijoitettu menettelytapojen oikeudenmukaisuus (*procedural justice*). Menettelytapojen näkökulma kiinnittää huomion yhteisesti sovittuihin, perustuslakiin ja esimerkiksi ilmastolakiin ja kuntalakiin perustuviin määrämuotoisiin menettelyihin. Menettelytapoihin kuuluvat myös toimintatavat, jotka perustuvat vakiintuneisiin käytäntöihin, rutiineihin tai muihin kulttuurisesti määrittymiin epämuodollisempiin tottumuksiin.

Ympäristöoikeudenmukaisuutta palvelevilla menettelytavoin pyritään turvaamaan kaikkien toimijoiden tasavertaisuus, kuulluksi tuleminen ja osallistumismahdollisuus heitä koskevaan päätöksentekoon. Näiden menettelytapojen tulee myös ehkäistä taloudellisilta tai tiedollisilta voimavaroiltaan ylivoimaisten toimijoiden liiallista vaikutusvaltaa päätöksiin. Voimakkaita toimijoita ovat esimerkiksi suuret metsäteollisuuden, kaivosalan ja energiantuotannon yritykset tai oligopolina toimivat kauppa- ja palvelusyritykset. Menettelytapojen kehittämisen keskeisenä oletuksena on, että monipuolinen näkökulmien huomioiminen auttaa löytämään oikeudenmukaisia ratkaisuja. Toimijoihin voivat kuulua sekä nykyiset ihmiset että tulevat sukupolvet ja ei-inhimilliset toimijat. Tällainen laajennettu toimijuus on yksi ympäristöoikeudenmukaisuuden vaikeimmista kysymyksistä: millaisten menetelmien avulla kyetään huomioimaan laaja joukko toimijoita, jotka eivät ole nykyisen päätöksentekojärjestelmän puitteissa puhevaltaisia tai edes puhekykyisiä?

Jakauttaminen

Jako-oikeudenmukaisuus (*distributive justice*) kuvaa sitä, miten luonnonvarojen hallinnasta ja käytöstä sekä ympäristönsuojelun toteuttamisesta syntyvät hyödyt ja haitat jakautuvat. Kestävyysmurroksen toteuttajilla on mahdollisuus joko lisätä, pitää ennallaan tai kaventaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta, sillä murrokseen kytkeytyvät hyödyt ja haitat jakautuvat eri tavalla eri väestöryhmien ja alueiden välille. Tuulivoima tarjoaa tästä kuvaavan esimerkin (Luoma ym. 2023; Sorvali ym. 2023). Tuulivoiman tuotannon nopeaa lisäämistä suosivasta energiapolitiikasta voivat hyötyä taloudellisesti tuulivoimayhtiöt, maan yhtiöille vuokraavat maanomistajat sekä kiinteistövero- ja tulo- ja verotuloja saavat kunnat. Taloudellisia menetyksiä voivat kärsiä uusien sähkölinjojen alle jäävästä maasta vain nimellisen korvauksen saavat maanomistajat, matkailuyritykset ja poronhoitajat tai vaikkapa tuulivoimayhtiön mahdollisen konkurssin jälkeen voimalan tulevia purkamiskustannuksia maksamaan joutuvat.

Konkreettiset kysymykset toteutuneiden tai odotettujen taloudellisten hyötyjen ja haittojen jakautumisesta korostuvat usein kestävyysmurrokseen liittyvässä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja suunnittelussa (Halonen 2023; Häyrynen ym. 2023). Myös epäsuorilla tai vaikeasti hahmotettavilla terveys- ja maisemavaikutuksilla on taloudellinen arvo. Nykyistä laaja-alaisempien taloudellisen arvottamisen menetelmien kehittäminen ja käyttöönotto on keskeistä jako-oikeudenmukaisuuden näkökulmasta (esim. Pascual ym. 2023). Tämä mahdollistaisi esimerkiksi esteettisten ja luontovaikutusten paremman huomioinnin.

Tunnustaminen

Tunnustava oikeudenmukaisuus (*recognition justice*) kuvaa sitä, miten eri toimijoiden yhtäläinen arvokkuus tunnustetaan ja miten sitä kunnioitetaan luonnonvaroihin ja ympäristönsuojeluun liittyvissä kysymyksissä. Ympäristöoikeudenmukaisuuden tarkastelu esimerkiksi tämän teemanumeron luonnonvarojen käytön ja maaseutuelinkeinojen kontekstissa korostaa eri väestöryhmien ja paikallisyhteisöjen osallistumismahdollisuuksia.

Tunnustavan oikeudenmukaisuuden pohjana on historiallinen ymmärrys eri toimijoiden aiemmin kohtaamista epäoikeudenmukaisuuksista ja valta-asetelmien rakentumisesta. Siihen kuuluu ymmärrys erilaisista maailmankuvista ja -katsomuksista, jotka voivat olla perustavalla tavalla ristiriidassa keskenään ja jotka voivat johtaa eriäviin näkemyksiin toivottavasta tai epätoivottavasta tulevaisuudesta. Kyky käsitellä erilaisia arvopohjia ja erimielisyyksiä rakentavasti sekä kyky perustella tarvittavia muutosvaatimuksia kyseenalaistamatta toimijoiden itseisarvoa on tärkeä edellytys kestävyysmurroksen toteuttamiselle. Tällaista kyvykkyyttä tarvittaisiin varsinkin julkisessa keskustelussa, jossa korostuu uutisoinnin kärjistävä otsikointi ja polarisoiva sosiaalinen media (Lyytimäki 2023).

Tunnustavaa oikeudenmukaisuutta voi lähestyä myös maantieteellisten skaalojen ja monitasoisen hallinnan (*multilevel governance*) näkökulmasta. Tällöin tunnustava oikeudenmukaisuus tarkoittaa sitä, että alueella ja paikallisyhteisöillä on mahdollisuus määrittää omien arvojensa ja toiveidensa mukainen kuva tulevaisuuden kehityksestä, hyvinvoinnista ja kestävyydestä sen sijaan, että ne ainoastaan toteuttavat ylätasolta määriteltyjä tavoitteita (Jones ym. 2020; Weckroth & Moisio 2020). Suomessa alkuperäiskansa saamelaiden perinteiset elinkeinot ovat osa heidän kulttuuriaan ja olemassaoloaan kansana, mikä pitää huomioida, kun puututaan saamelaisalueen luontoon tai vaikutetaan pohjoisiin elinkeinoihin (Näkkäljärvi ym. 2023). Tähän velvoittaa niin perustuslakimme (731/1999, 17.3 §) kuin YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (2007).

Hyvittäminen

Hyvittävä oikeudenmukaisuus (*restorative justice*) tarkastelee kuvan 1 jäsennyksessä sitä, miten jo aiheutetuista ympäristömuutoksista tai kestävyysmurroksesta aiheutuneita haittoja hyvitetään ja miten luonnonvarojen käytöstä saatuja kohtuuttoman suuria hyötyjä tasoitetaan eri toimijoiden välillä. Kaivosteollisuus tarjoaa esimerkin paikallista ympäristöä rajusti ja pysyväluonteisesti muuttavasta toiminnasta, jonka hyötyjen ja haittojen ajallinen ja paikallinen jakautuminen on usein kiistelyn kohteena (Leino ym. 2023). Kaivostoiminnan menneiden tuhojen ja hyväksikäytön hyvittämisessä sekä nykyisten olosuhteiden korjaamisessa riittää tehtävää (Responsible Mining Index 2022). Keskeistä on elinkeinonharjoittajien velvollisuus hyvittää aiheuttamansa vahingot ja ehkäistä uudet vahingot noudattaen talous- ja oikeustieteessä jo yli sata vuotta esillä ollut ”aiheuttaja maksaa” -periaatetta (Pigou 1920).

On olennaista tiedostaa historiasta periytyvät valtarakenteet ja menneen ajan kapitalismin ajattelumallit. Kaivostoiminnan ongelmia ei sovi pitää annettuina eikä niiden sovi antaa hukkaa normaaliuden sumuun (ks. Nicolini 2009; Ollinaho 2023). Tarkasteluun sisältyvät keskeisenä osana myös ei-rahalliset arvot ja näkökohdat, kuten mahdollisuudet hyvittää kaivosten aiheuttamia haittoja paikallisidentiteetille tai kulttuuriperinnön ylläpidolle.

Ennakointi

Kuvassa 1 hyvittävä oikeudenmukaisuus on selkeästi erotettu ennakoivasta oikeudenmukaisuudesta (*precautionary justice*) joka tarkastelee mahdollisuuksia lieventää haittoja ja varmistaa hyötyjen jakautuminen reilulla tavalla jo ennakolta. Haittojen ennaltaehkäisyyn pyrkiviä toimia on yleensä käsitelty osana hyvittävää oikeudenmukaisuutta, esimerkiksi puhuttaessa tulevien sukupolvien oikeuksista.

Tällainen lähestymistapa on nähtävissä jo kestäväen kehityksen käsitteen laajaan keskusteluun 1980-luvulla tuoneessa Brundtlandin raportissa (WCED 1987). Tuorempi esimerkki ennakoivasta oikeudenmukaisuudesta ovat lasten valtioita vastaan nostamat ilmasto-oikeudenkäynnit ja vetoamukset (Heiskanen & Sormunen 2020; Lähtenmäki-Uutela ym. 2021). Ennakoivassa oikeudenmukaisuusvaikutusten hahmotuksessa alueiden käyttöön liittyvät suunnitelmat ovat oleellisia (Halonen 2023; Salmivuori 2023). Tällaisten moninaisten eirahallisten vaikutusten arviointi ja huomiointi on menetelmällisesti varsin haastavaa.

Reiluuden moninaisuus

Keskeinen viesti teemanumeron artikkeleista on se, että ympäristöoikeudenmukaisuuden edistämässä on tärkeää huomioida samanaikaisesti reiluuden eri ulottuvuudet ja eri ajankänteillä ilmenevät eri toimijoihin kohdistuvat erilaiset vaikutukset. Lisäksi on oleellista huomioida yksittäisten oikeustoimikelpoisten toimijoiden ohella yhteisöt, joissa reiluuden kokemus rakentuu. Esimerkiksi keskittyminen tuulivoimainvestoinnin tuomien taloudellisten hyötyjen allokointiin yksittäisten toimijoiden välillä voi johtaa yhä uusiin kiistoihin, ellei tarkastelussa huomioida sitä, miten investointiprosessi kokonaisuudessaan rakentaa tai rapauttaa paikallisen tason yhteisöllisyyttä ja kokemusta koko prosessin reiluudesta (Salonen & Tomrén 2023).

Moninäkökulmainen ja moniulotteinen ympäristöoikeudenmukaisuuden tarkastelu on erityisen tärkeää silloin, kun kestävyysmurroksen toteuttaminen näyttää vaativan paikallisia oloja ja elon edellytyksiä merkittävästi muuttavia toiminnan rajoituksia tai investointeja. Vieläkin tärkeämpää ympäristöoikeudenmukaisuuden huomiointi on silloin, kun tällaisia rajoituksia tai investointeja suunnitellaan muista syistä kuin kestävyysmurroksen edistämiseksi.

Olemme pyrkinneet tiivistämään kuvaan 1 ne ympäristöoikeudenmukaisuuden ulottuvuudet, jotka vähintään on syytä huomioida kestävyysmurrosta edistettäessä. Kuvion eri osat ovat toisiinsa kytkeytyneitä, ja niitä on järkevää painottaa eri tavoin eri yhteyksissä. Oleellista on pyrkiä kestävyysmurrokseen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja reiluuden eri näkökulmien moniulotteisuutta kunnioittaen.

Kiitokset

Kirjoitus on valmisteltu KokoMaa (Maaseutupolitiikan neuvosto), ORSI (Strategisen tutkimuksen neuvosto 327768) ja 2035Legitimacy (Strategisen tutkimuksen neuvosto 358410) -hankkeiden tukemana.

Lähteet

- Gupta, J., Liverman, D., Prodani, K., Aldunce, P., Bai, X., Broadgate, W., Ciobanu, D., Gifford, L., Gordon, C., Hurlbert, M., Inoue, C.Y.A., Jacobson, L., Kanie, N., Lade, S.J., Lenton, T.M., Obura, D., Okereke, C., Otto, I.M., Pereira, L., Rockström, J., Scholtens, J., Rocha, J., Stewart-Koster, B., Tåbara, J.D., Rammelt, C. & Verburg, P.H. (2023) Earth system justice needed to identify and live within Earth system boundaries. *Nature Sustainability* 6(6) 630–638. <https://doi.org/10.1038/s41893-023-01064-1>
- Halonen, M. (2023) Optimointi, polarisaatio, periferisointi: Itä- ja Pohjois-Suomen maakuntien vaihtoehtoiset kehityspotit alueellisen oikeudenmukaisuuden kehityksessä. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 47–66. <https://doi.org/10.30663/ay.130476>
- Heiskanen, H-E. & Sormunen M. (2020) Ilmastonuoret vastaan valtiot – Lapsen oikeuksien komitea ilmastokriisin ratkojana. Teoksessa Pekkarinen, E. & Tuukkanen, T. (toim.) *Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet* 111–123. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-843-1>
- Häyrynen, S., Mustonen, A. & Salmivuori, E. (2023) Syrjäseudut siirtymässä: kestävyysmurroksen ja sen oikeudenmukaisuuden moninaiset tulokset periferiastrategioissa. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 99–120. <https://doi.org/10.30663/ay.130499>
- Jones, R., Goodwin-Hawkins, B. & Woods, M. (2020) From territorial cohesion to regional spatial justice:

- The well-being of future generations act in Wales. *International Journal of Urban and Regional Research* 44(5) 894–912. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12909>
- Kivimaa, P. & Lähtenmäki-Uutela, A. (2022) Oikeudenmukainen ilmastopoliittika huomioi tulevien sukupolvien ja haavoittuvimpien oikeudet – meillä ja muualla. Ilmastopaneelin blogi 30.6.2022. <<https://www.ilmastopaneeli.fi/2022/oikeudenmukainen-ilmastopoliittika-huomioi-tulevien-sukupolvien-ja-haavoittuvimpien-oikeudet-meilla-ja-muualla/>>. 12.12.2023.
- Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J.J.K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta, T., Lundberg, P., Lähtenmäki-Uutela, A., Näkkäljärvi, K., Sivonen, M.H. & Vainio, A. (2023) *Ilmastopoliittikan oikeudenmukaisuuden arviointi*. Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2023. <https://doi.org/10.31885/9789527457184>
- Leino, J., Kivinen, S., Mononen, T. & Sihvonen, J. (2023) Yhteistä ja yksityistä hyvää: kokemuksia kaivostoiminnan ympäristöoikeudenmukaisuudesta maaseuduilla. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 5–28. <https://doi.org/10.30663/ay.130927>
- Lempinen, H. (2023) Pohjoissuomalaisen turvesiirtymän koettu energiamaisema. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 29–46. <https://doi.org/10.30663/ay.129036>
- Luoma, E., Hast, S. & Kangasoja, J. (2023). Luonnonvarahallinnan uudet tuulet: tuulivoiman ja poronhoidon välinen yhteistoiminta rakentaa oikeudenmukaisempaa energiasiirtymää. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 121–132. <https://doi.org/10.30663/ay.130496>
- Lyytimäki, J. (2023) Suomen maaseutuisuudet mediassa: ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulma. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 89–98. <https://doi.org/10.30663/ay.128083>
- Lähtenmäki-Uutela, A., Lonkila, A., Huttunen, S. & Grmelová, N. (2021) Legal rights of private property owners vs. sustainability transitions? *Journal of Cleaner Production* 323 129179. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129179>
- McCaughey, D.M. & Heffron, R. (2018) Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy* 119 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014>
- Nicolini, D. (2009) Zooming in and out: Studying Practices by Switching Theoretical Lenses and Trailing Connections. *Organization Studies* 30(12) 1391–1418. <https://doi.org/10.1177/0170840609349875>
- Näkkäljärvi, K., Juntunen, S. & Jaakkola, J.J.K. (2023) Ilmastopoliittikan oikeudenmukaisuus alkuperäiskansa saamelaisten kannalta. Suomen ilmastopaneelin julkaisuja 3/2023. <https://doi.org/10.31885/9789527457221>
- Ollinaho, O.I. (2023) What Is ‘Business as Usual’? Towards a Theory of Cumulative Sociomaterial Change. *Globalizations* 20(4) 611–27. <https://doi.org/10.1080/14747731.2022.2142013>
- Pascual, U., Balvanera, P., Anderson, C.B., ... Zent, E. (2023) Diverse values of nature for sustainability. *Nature* 620(7975) 813–823. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06406-9>
- Pigou, A.C. (1920) *The Economics of Welfare*. Macmillan, Lontoo.
- Responsible Mining Index (2022) <<https://2022.responsibleminingindex.org/en>>. 12.12.2023.
- Salonen, H. & Tomrén, L. (2023) Can local value creation induce a sense of justice during green transitions? A study of six rural areas in Denmark, Finland, and Norway. Nordregio report 2023:9. <http://doi.org/10.6027/R:2023:91403-2503>
- Schlosberg, D. (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics* 22(1) 37–55. <http://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>
- Schlosberg, D. & Collins, L.B. (2014) From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice. *WIREs Climate Change* 5(3) 359–374. <https://doi.org/10.1002/wcc.275>
- Similä, J. (2021) Kestävyysmurros ja oikeus. *Ympäristöjuridiikka* 41(4) 6–24.
- Soininen, N., Romppanen, S., Huhta, K. & Belinskij, A. (2021) A brake or an accelerator? The role of law in sustainability transitions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 41 71–73. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2021.09.012>
- Sorvali, J., Lyytimäki, J., Lähtenmäki-Uutela, A., Huttunen, S., Inkilä, E., Weckroth, M. & Tuulentie, S. (2023) Reiluus puntarissa: Kuusamon tuulivoima- ja kaivossuunnitelmat alueellisia kestävyyskiistoina oikeudessa, mediassa ja mielipiteissä. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 67–88. <https://doi.org/10.30663/ay.137810>
- Suomen perustuslaki (731/1999) <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>.
- United Nations General Assembly (2022) Resolution 76/300. Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022. The human right to a safe, healthy and sustainable environment. A/RES/76/300. <<https://daccess-ods.un.org/tmp/9299417.73414612.html>>.
- WCED (1987) *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development. Oxford University Press, Oxford.
- Weckroth, M. & Moio, S. (2020) Territorial cohesion of what and why? The challenge of spatial justice for EU’s cohesion policy. *Social Inclusion* 8(4) 183–193. <https://doi.org/10.17645/si.v8i4.3241>
- Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (2007) <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79095/UM_0516_YKn_julistus_Netti.pdf>.